

Een tijdperk, dat in onze geschiedenis meer dan eenig ander door kerkelijken strijd is gekenmerkt, ja ! dat is de tijd, dien ik u daar noemde, wel geweest. Dat kon toen niet anders ; en dat mocht ook niet anders. Kerkelijke strijd is nu eenmaal onvermijdelijk, wanneer in de kerk een beginsel is doorgedrongen dat haar vreemd is en dat haar bedreigt, en wanneer daar terzelfder tijd ook eene krachtige werking is van haar eigen levensbeginsel. En hoe meer dan wordt ingezien waar het eigenlijk om te doen is, en hoe grooter de kracht is waarmede van weërszijde de beginselen worden gehandhaafd, des te feller wordt dan ook natuurlijk de strijd. Dat is overal en ten allen tijde gebleken ; maar toch hier te lande zeker nooit zoo sterk, als wel in den aanvang der 17^e eeuw. Hoe is toen de kerk niet ontrust en geschokt, doordat hare belijdenis en haar recht werden aangevallen ! Wat werd toen niet diep gevoeld, althans aan de zijde der Gereformeerden, dat het hier een strijd was van beginselen die elkander uitsloten ¹⁾ ! Welk een arbeid is er toen niet besteed, om de punten van verschil helder toe te lichten, en om aanval en verdediging krachtig door te zetten ! Welk eene groote macht is toen niet in het strijdperk getreden, zoowel aan de eene als aan de andere zijde : macht van uitnemend talent en van grondige studie ! van verbazende werkkraft en van onverzettelijke energie ! Wat was de belangstelling en de deelneming toen niet algemeen, ook in zulke kerken als er zelve niet rechtstreeks bij betrokken waren, en dan onder alle rangen en standen van de maatschappij ! En wat was er aan den uitslag van die worsteling niet verbonden, ook nog boven en behalve het belang van de kerken zelve die haar te doorstaan hadden ! Alles liep toen waarlijk wel samen om den strijd aan beteekenis te doen winnen, en om de Gereformeerde kerken als het ware te prikkelen tot de

¹⁾ Dat dit aan de zijde der Remonstranten in 't geheel niet gevoeld werd, zou zeer zeker te veel gezegd zijn ; want in dat geval zouden zij wel hebben toegegeven. Maar toch werd het leerstellig verschil, dat de eenige maar ook zeer natuurlijke oorzaak was van den confessionneelen en kerkrechtelijken strijd, vóór het jaar 1618 gedurig door hen voorgesteld als van uiterst geringe beteekenis, »het schrapsel van de naghel qualijk weerdt'', zooals in geschriften van dien tijd telkens voorkomt, »niet meer verschillende als een sieck wijf ende een krancke vrouw''. Trouwens, indien zij anders gesproken hadden, zouden zij hun standpunt kerkrechtelijk niet meer hebben kunnen verdedigen, en zouden zij niet meer hebben kunnen aandringen op »kerkelijke verdraagzaamheid.'' — Naderhand echter hebben zij zelve ook erkend, dat de gansche geloofsleer op het nauwste samenhangt met de punten die oorspronkelijk in geschil waren ; en dat is vervolgens ook gebleken in de geheele ontwikkeling, die de Remonstrantsche kerk heeft doorlopen, en die wel de duidelijkste rechtvaardiging is van den ijver, waarmede de Gereformeerden zich terstond tegen de beginselen hebben verzet.